

PEDAGOGIŠKAI APLEISTI PAAUGLIAI

Atgimstančios Lietuvos politinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių permainų dienomis dedamos pastangos atgaivinti šimtmečiais puoselėtas dorovines tautos vertybes, kurias tarybinio gyvenimo būdas devalvavo arba sunaikino. Vis dėlto kai kurie pedagogai diskutuoja, ar verta eikvoti jėgas darbui su sunkiai auklėjamais paaugliais, kai tautai iškilęs toks svarbus uždavinys-gabiųjų mokinių intelektualio potencialo ugdymas. Manoma, kad nepilnamečių nusikalstamumo prevencija reikėtų rūpintis ne tiek pedagogams, kiek policininkams, labiausiai kompetentingiems šios srities specialistams. Padidinus jų etatų kiekį, patobulinus nepilnamečių baudžiamojo kodekso įstatymus, paremus progresyvių užsienio šalių prevencinės veiklos patyrimą, suregulavus teisinio švietimo sistemą, respublikoje tikriausiai sumažėtų delikventinio elgesio mokinių. Abejoną kelianti visuomenės dalyvavimo prevencinėje veikloje nauda. Ar tikrai mokykla niekuo dėta? Kaip spręsti šią dilemą?

Šiandieniai nusikalstamo elgesio jaunuoliai, pikti, agresyvūs arba vangūs, nematą perspektyvos gyvenime, - tai vakarykščiai pedagogiškai apleisti paaugliai. Pedagoginis apleistumas, kaip nurodoma psichologinėje ir pedagoginėje literatūroje, - pastovus individo veiklos ar elgesio nukrypimas nuo visuomenėje priimtų dorovės normų. Nepanaikinus jo, šis reiškinys gali progresuoti ir iširutulioti į teisėtvarkos pažeidimus bei nepilnamečių nusikalstamumą, t. y. į delikventišką jaunimo elgesį.

Mokinio asmenybės pamatai klojami šeimoje ir mokykloje. Šių pedagoginių institucijų veiksmų programa nukreipta ne tik į kiekvieno individo priartinimą prie grožio, gėrio idealų, bet taip pat ir į neigiamą socialinių reiškinų, formuojančių pedagoginį apleistumą - svarbiausiąją delinkvencijos priežastį, eliminavimą. Mokykla užmezga kontaktą su šeima, rūpinasi tėvus padaryti savo pagalbininkais pedagoginiame darbe. Ji nuo seno ir šiandien yra labiausiai organizuota mokymo institucija. Todėl ir pajėgi organizuoti ir koordinuoti pedagogų, šeimos, visuomeninių organizacijų, netgi religinių bendruomenių pedago-

ginių poveikį jaunuoliui ir tai mikroaplinkai, kurioje formuojasi jo asmenybė ir individualybė.

Kauno mieste, kuriame kriminologinė situacija pastaraisiais metais itin sudėtinga, mokyklų inspektoriat, atsakingi už globą ir rūpybą, akatina mokyklas aktyviai pertvarkyti prevencinio darbo sistemą, kad praktikoje įveiktų pedagoginį apleistumą. Jie nukreipė pedagogus gerai iširti socialinę aplinką, t. y. nustatyti konkrečius išorinius veiksnius, formavusius šį reiškinį, neigiamai veikiančius vaikų elgesį. Šeimų, kuriuose gyvena problemiški mokiniai, kiekybinė ir kokybinė charakteristika, tėvų ir pedagogų uklejimo stiliaus analizė - toks buvo pirmasis prevencinio darbo, skirto pedagoginiam apleistumui įveikti sąveikaujant mokyklai, šeimai ir visuomenei, etapas.

1988 metais buvo surinktos žinios apie 403 pedagogiškai apleistus paauglius, besimokančius V-IX kl., ir jų tėvus.

Orientuojantis į tas sritis, kurios ryškiausiai atskleidžia pedagoginį apleistumą - į mokymąsi ir elgesį - buvo nustatyti 6 paauglių pedagoginio apleistumo lygiai:

I lygis. Sistemingai nepažangūs (bet patenkinamai ir gerai elgiasi) - 24,81 % mokinių.

II lygis. Pastoviai blogai besielgiantys (sumažinti elgesio ir stropumo požymiai) - 19,35 % mokinių.

III lygis. Pastoviai blogai besimokantys ir besielgiantys (rizikos grupė) - 22,33 % mokinių.

IV lygis. Situaciniai teisėtvarkos pažeidėjai (įrašyti į nepilnamečių reikalų inspekcijos (NRI) įskaitą, bet patenkinamai ir gerai mokosi) - 17,31 % mokinių.

V lygis. Teisėtvarkos pažeidėjai (yra NRI įskaitoje ir blogai mokosi) - 13,64 % mokinių.

VI lygis. Nepilnamečiai nusikaltėliai (nukreipti į specialiąsias perauklėjimo įstaigas ar gripą iš jų) - 2,23 % mokinių.

I-III lygis - silpnas pedagoginio apleistumo lygis, apėmęs 268 mokinius (66,50 %). Iš jų 11 (4,10 %) - mergaitės. 190 (70,89 %) pastoviai blogai mokėsi, o 168 (62,68 %) nuolat blogai elgėsi, todėl jiems dažnai buvo sumažinti elgesio ar stropumo požymiai.

135 (33,49 %) mokiniai priskirti IV-VI pedagoginio apleistumo lygiui. Jie įrašyti į miesto NRI įskaitą. 79 (58,51 %) paaugliai dalyvavo asmeninio ir visuomeninio turto vartytėje,

56 (41,48 %) jų chuligoniškų paskatų vedini sumusė bendraamžius ir suaugusius, 54 (40 %) mokiniai vaikatavo, savitėmis praleidinėdavo pamokas, dažnai nenakvodavo namuose. 5 (1,68 %) paaugliai įrašyti į įskaitą už brakonieriavimą ir spekuliaciją, pasikėsinimą išžaginti.

Apibendrinus ankstesnius duomenis buvo įvertintos mokinių gyvenimo sąlygos, auklėjimo būdai ir metodai. Šeimos buvo grupuojamos ir klasifikuojamos pagal sudėtį, poreikį dvasiškai tobulėti, materialines sąlygas ir auklėjimo stilių.

Šeimos pagal sudėtį buvo skirstomos taip: pilnos šeimos - 191 (47,39 %); nepilnos šeimos - 185 (45,90 %); vienišos motinos - 18 (4,46 %); globėjai - 9 (2,23 %).

Individualių pokalbių metu sukaupta informacija patvirtino Z. Bajoriūno (1978 m.) ir A. Dapšio (1984 m.) tyrimų išvadas, jog šeimos struktūros pokyčiai gali deformuoti vaiko dorovinę - valios sferą ir 3-4 kartus dažniau pilnose šeimose sukurti sąlygas, palankias asocialiai paauglių elgesiui išryškėti. Vaikų auklėjimas nepilnose šeimose priklauso nuo motinų sugebėjimo suderinti darbą ir bendravimą su vaiku, nuo optimistinio jos požiūrio į gyvenimą, dorovinės sampratos. 20 (9,85 %) šių motinų girtavo, 30 (14,77 %) amoraliai elgėsi, todėl dažnai kaltaliojo darbovietes. Jų vaikai augo nervingi, afektyvūs arba pernelyg užsisklendę savyje.

Į 58 (30,36 %) nepilnas šeimas atėjo gyventi patėviai. Dažniausiai jie nesikisdavo į "svetimų vaikų" auklėjimą. 22 (11,51 %) šeimose jie pasirodė, kai vaikai buvo maži. Tėn šeimoms narių, tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai labiau pagarbūs ir geranoriški negu tose, kur keitėsi patėviai.

Svarbus bręstančio vaiko asmenybės formavimosi veiksnys - tėvų išsilavinimas. 42 (10,42 %) pedagogiškai apleistų paauglių tėvai baigę tik pradinę mokyklą, 184 (45,65 %) įsigiję vidurinį išsilavinimą, 70 (17,36 %) - specialiųjų vidurinių ir profesinių technikos mokyklų auklėtiniai. 115 (68,69 %) šių tėvų darbininkai. Todėl šiose šeimose tėvų ir vaikų bendravimas dažniausiai fragmentiškas, nes 245 (75,85 %) tėvai dirba gamyklose pamainomis, todėl ir auklėja vaikus "pamainomis". Daugelyje šeimų nesilaikoma higienos reikalavimų. 13 (7,02 %) tėvų dažnai važinėjo į komandiruotes ar studijavo, todėl vaikais rūpinosi seneliai. Visose šiose šeimose paauglių laisvalaikis nežadino

nei protinių gabumų, nei jausmų.

Neabejotina, jog šeimų materialinio gyvenimo sąlygos - tai tarsi fonas mikro klimatui susiformuoti. 371 (92,05 %) šeima gyveno komunaliniuose ir kooperatiniuose butuose, nuosavuose namuose. Tik 28 (6,49 %) namuose nebuvo tinkamų sąlygų poilsui ir darbui, nes jos gyveno sandėliuose, garažuose, rūsiuose. Patalpos menkai apdrenamos, todėl nebuvo tinkamų sąlygų mokinių namų ruošai. Šeimose dažnai kilo ginčai, muštynės. Jose nuolatinė nervinga atmosfera.

Kultūrinė aplinka daugelyje šeimų buvo palanki mokinių aktyvumui plėsti. 368 (91,21 %) šeimose buvo televizoriai, radijas, įvairi kita aparatūra. Tačiau laidas stebėjo ir klausėsi dažniausiai tik vaikai, nes tėvai užsiėmę savais reikalais. 210 (52,10 %) šeimų buvo bibliotekėlės, bet tėvai, ypač motinos, retai skaitė grožinę, dalykinę literatūrą, ji nebuvo aptariama, analizuojama drauge, todėl daugelio šeimoms narių nejungė bendri interesai. Dažnai gražiai tarpusavy sutarė tos šeimos, kurios turėjo lengvasias mašinas. Tėvus ir vaikus sujungė bendras hobi - pasivažinėjimas savaitgalyje. 95 (23,57 %) šeimų dažnai važinėjo į netoliese esančius rajoninius miestelius, ieškojosi deficitinių prekių, pardavinėjo gėles iš savųjų šiltnamų arba padėjo tėvams, gyvenantiems kaimo, atlikti ūkio darbus. Daugeliui paauglių nepatiko tėvės darbai, nes tėvai iš mažų dienų nepratę jų dirbti, galbūt, lojimą, norėjo "dovanoti jiems laisvą vaikystę" be vargų, rūpesčių. Vaikai šeimose dažniausiai patenkti vartotojiškam, pramoginiam gyvenimui. Todėl augo paaugliai savanaudžiai, egoistai, "šeimų dievukai". Išskirtinę jų padėtį rodė ir tas faktas, jog 53 (13,89 %) vaikai gaudavo iš tėvų pinigų tiek, kiek norėjo. Dažnai juos išleisdavo kavinėms, degtinei, cigaretėms ir kinui bei videofilams, skirtiems suaugusiems. Tik 88 (21,85 %) paaugliai visai negaudavo iš tėvų pinigų, todėl patys stengėsi jų "susikombinuoti". Jie atiminėjo kapeikas iš silpnesnių, žaidė azartinius žaidimus, vadinėmą mokyklose, viešose maitinimo istaigose, dalyvavo aplėšimuose.

Vienas iš labiausiai kriminogeninių veiksnių, skatinančių pedagoginį apleistumą, anot V. Aramavičiūtės, V. Justickio, A. Liško, šeimos gyvenimo stilius. Atrivėlėjant į šį stilių, šeimos buvo suskirstytos į hedonistines 110 (27,29 %), utili-

tarines 96 (23,82 %), konfliktuojančias 124 (30,76 %), formaliai darnias 73 (18,11 %).

Būdingiausia nekonistinių šeimų savybė - nesugebėjimas "atremti" neigiamos įtakos. Jose laikas buvo tuščiai leidžiamas be saiko žiūrėti televizijos laidas, klausyti muzikos. 86 (76,18 %) šeimose lankėsi "kompanijos", piktnaudžiaujančios alkoholiu, 30 (27,27 %) dažnai keitėsi sugyventiniai. 56 (50,90 %) moterys visai nedirbo, viešai amoraliai elgėsi, jos teisinosi prižiūrinčios mažamečius vaikus ir neturinčios pragyvenimo šaltinių. Kai kuriose pramogų mėgstančiose šeimose stigo drabužių, baldų, netgi maisto.

Labiausiai paplitęs vaikų auklėjimo stilius šiose šeimose hipogloba. Jų elgesys ir mokymasis nuo mažens dažniausiai nekontroliuojamas, todėl paaugliai neišsugdę darbštumo, nemokėjo sutelkti valios.

Utilitarinės šeimos, orientuotos į pinigų, brangių daiktų įsigijimą, visa tai laiko didžiausia vertybe. Svarbiausias tėvų rūpestis - užtikrinti turtingą savo ir vaikų ateitį. Daugelis tėvų dirbo pelningose vietose pardavėjais, padavėjais, bufetininkais, užsiiminėjo kooperatine veikla, spekulavo. Šeimų draugai taip pat daug ką "sugebantys žmonės". Toje aplinkoje ypač ryškiai devaluotos tikrosios vertybės, nelaikoma nusikaltimu, gėdingu dalyku spekuliacija, valstybinio turto grobstymas. Šeimų veiklos credo: "Jei tu galėsi kito, kitas tavęs nepagalės".

67 (9,79 %) šeimose augo vienturčiai. Jie bendrasamžiams pasimėgauti demonstruodavo importinius drabužius, audio, videoaparaturą. Paaugliai dažniausiai išūliai elgėsi, buvo grubūs, nemandagūs, tačiau daug jų patenkinamai ir gerai mokėsi. Tėvai pastoviai domėjosi jų pažangumu, dažnai primindami gyvenimiškąją tikslą, į kurią orientavo - reikia gerai mokytis, kad ateityje galėtum "sėdėti valdžioje".

Šeimos, kuriose dažnos konfliktinės ir stresinės situacijos, buvo pavadintos konfliktuojančiomis. Kasdieniai šeimų ginčai, muštynės, fizinės bausmės ardė paauglių nervų sistemą, formavo silpną charakterį. Klasės vadovų nuomone, 96,16 % paauglių iš šių šeimų permėlyg sudirgę, greitai frustruojantys, afektyvus. Kadangi jie buvo fiziškai būdingi, tai siekė, kad silpnesnieji bendrasamžiai ar suaugusieji paklustų jų fizinei

Jėgai, "tarnautų jiems".

Ketvirtoji šeimų grupė - formaliai darnios šeimos. Tėvai lankydavosi mokyklose, bendraudavo su pedagogais, tačiau nesąmoningai darė grubias auklėjimo klaidas. Šie tėvai - pokario metų vaikai. Daugelį užaugino tik motinos, kurių didžiausias rūpestis buvo išmaitinti šeimą. Neauklėti vaikai patys neišsiugdė pedagoginės intuicijos, todėl jų šeimose paplitę "pelenės", "svytuoklinis" auklėjimo būdai. Daugelis tėvų iš mažens vaikų neauklėjo, o dabar "susigriebė", arba atvirkščiai - paauglius paliko saviuoklai - lai patys galvoja ir "auklėjasi". Šių šeimų vaikai linkę į kraštutinumus - arba jie nesavarankiškai ir bailūs, arba nepripažįsta jokių elgesio apribojimų - daro taip, kaip nori.

32 (43,83 %) paaugliai, trokšdami nuotykių ar būti savarankiškai retkarčiais bėgdavo iš namų, vaikavo, dažnai patekdami į asocialias gatvės grupes.

Šeimose prasidėjusį pedagoginio apleistumo gilėjimo procesą dažnai pastiprindavo netinkamas auklėjimas lopšeliuose-darželiuose, prasta mokymo ir auklėjimo organizacija mokyklose.

Net 260 (64,51 %) paauglių buvo lankę savaitinius lopšelių-darželių. Juose nebuvo sąlygų individualiai dirbti su tylesniais ir pernelyg triukšmingais vaikais. Be to, kai kurios pedagogės nemokėjo atpažinti pedagoginio apleistumo jo ankstyvojoje vystymosi stadijoje. Fragmentiškai bendraudamos su auklėtinių tėvais, jos nesugebėjo sukaupti reikiamos informacijos apie gyvenimo sąlygas šeimose ir auklėjimo stilių jose. Todėl "sunkių vaikų" auklėjimas dažniausiai buvo paliktas saviškai.

Pradinėse klasėse išryškėjo nepakankamas intelektualinis 200 (49,62 %) vaikų išsivystymas. Kadangi daugelis mokytojų neskyrė dėmesio individualiam darbui su "sunkiais vaikais" pamokose, jau pradinėse klasėse jie pradėjo atsilikti nuo bendramužių. Jei su sulėtėjusio psichinio vystymosi vaiku pradinėse klasėse individualiai nedirbama, gali sustiprėti intelektualinio vystymosi sutrikimai paauglystėje. Sistemingai besikartojančios nesėkmės svarbiausioje mokymų veikloje - moksle - tai veiksnys, kuris paauglystės metais augina nepagarbaus, išdulaus, afektyvaus ar apatiško elgesio daigus, palankiomis sąlygomis brandinančius pedagoginio ir socialinio apleistumo vaisius.

Kiekybinė ir kokybinė sunkiai auklėjamų paauglių socialinės aplinkos charakteristika leido formuluoti išvadą, jog labiausiai kriminogeniški veiksniai, skatinantys pedagoginio apleistumo atsiradimą ir stiprėjimą yra struktūrinė ir funkcinė disharmonija šeimoje. Kai nekontroliuojamas paauglių laisvalaikis, nekūrybiškai ir apalaidžiai organizuojamas mokymas ir auklėjimas, ši veikla neindividualizuojama ir nediferencijuojama, nepugeldaujamas pedagoginio apleistumo vaisius greitai bręsta peraugdamas į asocialų nepilnamečių elgesį, į socialinių jų apleistumą.

Ar visose nedarniose šeimose augo tik pedagogiškai apleisti vaikai? Tyrimai parodė, jog 6 (5,45 %) nedarniose šeimose paaugliai džiugino mokytojus ir tėvus darbštumu ir drausmingumu. Tad, gal ne tik socialiniai veiksniai veikia paauglio asmenybės formavimąsi? Matyt, yra vidinės priežastys, reikalaujančios tolesnių pedagoginio apleistumo mechanizmo tyrinėjimų.

Pažinti mikroaplinką, kurioje augo asocialus paauglys - sudėtingas uždavinys pedagogui. Tačiau tik gerai ją ištyrinėjus, galima numatyti būdus, kaip tobulinti, keisti, padėti tokiam paaugliui šeimoje ir mokykloje patirti sėkmę, džiaugsmą ir gražaus tarpusavio bendravimo šilumą.

Konkretizuojant pagrindinius pedagoginio apleistumo determinantus, būtina iširti individo motyvacinę sferą, nes ji tiesioginis paauglio neadaptivaus elgesio determinantas. Taip pat, kad būtų išskirti sunkiai auklėjamų paauglių elgesio motyvai, anot R. Augio, V. Kovuliovo, R. Lazarus, G. Selje - reikia išaiškinti svarbiausias pedagoginį apleistumą suformavusias priežastis. Tuo remdamiesi, Kauno miesto 10 bendrojo lavinimo mokyklų pedagogai, dirbantys 5-9 klasėse, 1988-1989 m. atliko tyrimą "Pedagoginis apleistumas ir jo įveikimas bendradarbiaujančiomis mokyklomis, šeimomis, visuomenei".

Tyrimai apėmė 155 pedagogiškai apleistus paauglius. Jie buvo suskirstyti į 6 grupes pagal anksčiau minėtus pedagoginio apleistumo lygius. Buvo iškelti tokie tyrimo uždaviniai:

- patikslinti išorinius veiksnius ir nustatyti vidines priežastis, formuojančias pedagoginį apleistumą;
- parengti psichopedagoginę metodiką, kuri padėtų įveikti pedagoginį apleistumą.

Mokyklose tiriant "sunkių" mokinių motyvacinę sferą pa-

naudota L. Šovaišos asmenybės struktūra, kurioje išskirti tokie kryptingos veiklos veiksniai: poveikiai, idealai, nuostatos, interesai, vertybinės orientacijos. Jiems išaiškinti su kiekvienu paaugliu buvo vedamas anamnezinis pokalbis. Pateikiame tokio pokalbio schemą.

I. Laisvalaikis

1. Ką dažniausiai veiki po pamokų? Kodėl tai patinka?
2. Kokie ryškiausi praėjusių atostogų prisiminimai?
3. Ką veiki šeštadieniais, sekmadieniais, laisvalaikio metu, kaip praleidai praėjusį šeštadienį? Kaip patiko?
4. Kurios šventės, iškilmės paliko ryškiausią įspūdį?
5. Kaip numatai praleisti artimiausias atostogas? Kodėl?
6. Koks darbas patinka, yra malonus? Kodėl?

Pastaba. Atkreipti dėmesį: kokie interesai; koks požiūris į veiklą; emociinis aplinkos vertinimas (ką myli, kas patinka, nepatinka).

II. Gyvenimo būdo įvertinimas

- A.1. Papasakok 3-4 ryškiausius įspūdžius iš vaikystės.
- A.2. Kokie atsitikimai, įspūdžiai labiausiai įsimintini iš pradinės mokyklos laikotarpio? Kaip sekasi ir patinka mokslas?

A.3. Kurie patys ryškiausi pastarųjų metų įvykiai?
Pastaba. Atkreipti dėmesį - kas ryškiausiai išliko atmintyje: tėvų meilė, kelionės, pokštai, kokios veiklos sunkumus patyrė.

- B.1. Kas šeimoje tave labiausiai myli?
- B.2. Kas yra geriausi tavo draugai? Ką gali apie juos papasakoti?

B.3. Kokie tavo profesiniai ketinimai?
B.4. Kaip tai atrodo, kodėl taip nepalankiai susiklostė gyvenimo aplinkybės, kad tave išrašė į negeimų vaikų įskaitą?
Pastaba. Nustatyti temperamentą, intravertiškumą, ekstravertiškumą, charakterio tipą. Atkreipti dėmesį: koks atminties tikslumas, vaizduotės laisvumas, pasakojimo stilius

Buvo sukaupta gausi informacija apie 165 pedagogiškai apdorotus mokinius, jų tėvus, draugus. Tyrėjai siekė išsiaiškinti į paauglių poelgių, veiksmų motyvą jų sferą. Visų pirma jie siekė atskleisti mokinių požiūrį į svarbiausiąją sferą - moky-

mąsi. 64 (38,78 %) paaugliai prisipažino, jog jiems beveik visos pamokos neįdomios, 109 (66,06 %) mokiniai turi susiformavusią neigiamą nuostatą apie mokytojus kaip apie žmones, nesugebančius išigilinti ir mokinio vidaus pasaulį. 116 (70,30 %) mokinių negalėjo ir nemokėjo sukaupti dėmesio per pamokas, o 110 (66,60 %) paauglių neišslugdę pareigos ir atsakomybės už mokymosi rezultatus, patenkinamo elgesio.

Neigiamą paauglių pažintinės veiklos nuostatą suformavo pastovios nesėkmės moksle. Ją pastiprino asociali gyvenimiška patirtis neformalioje grupėse, kur nuvertintas mokslas, buvo konfliktų su tėvais, mokytojais, bendraamžiais, įgyta pseudovertybių, į kurias orientavosi delikventiškai paaugliai.

Pastovus vienas ar kitų motyvų dominavimas formuoja individo gyvenimiškąją poziciją - jo mąstymo, interesų, veiklos kryptingumą. Per diagnostinius pokalbius paaiškėjo, jog sunkiai auklėjami mokiniai iš bendraamžių išsiskiria hipertrofuotu egocentrizmu. Jie susirūpinę tik savimi. I-III pedagoginio apleistumo lygio paaugliai labai vertina fetišines vertybes 35 (38,88 %), komfortą 38 (42,22 %). IV-VI pedagoginio apleistumo lygio paaugliams ypač reikšmingos vertybės: fizinė jėga 26 (34,66 %); nevaržoma laisvė 45 (60,00 %); komfortinė buitis 34 (45,33 %). Dažnose situacijose išryškėjo jų asmenybės dvilypumas, nes jie stengėsi "įvaldyti" gyvenimiškąją išmintį, anot jų, pasireiškiančią gudrumu, apsukrumu, netgi įžūlumu.

Ryškūs asocialių paauglių asmenybės pragmatinis kryptingumas. Pažal aplinkybes jie stengėsi arba demonstruoti principumą, arba kai mat jų "pamiršti", jei matė, kad tokia pozicija šiuo metu jiems parankesnė. Manipuliuodami dorovinėmis vertybėmis, hipertrofuotu negatyvizmu, visur siekdami pigaus paradžiškumo, jie psichiškai pervargdavo, todėl dėl menkiausios priežasties prasiverždavo afekto ir agresijos priepuoliai.

Paauglių asmenybės kryptingumą padėję išryškinti ir jų interesai. 53 (32,12 %) mokiniai "rūgėsi" tarpusavyje dėl matytų kino ir videofilmų kiekio, 39 (23,63 %) laisvalaikį skyrė žvejybai, 40 (24,24 %) jų "užmušinėjo laiką" klausydamiesi užsienio estradinų grupių įrašų, 46 (27,87 %) paaugliai noriai dalyvavo įvairiausiame turistinėse kelionėse, išvykose, vis stengdamiesi dažniau "pabėgti nuo kasdienybės". 35 (21,21 %) jų laisva laiką užpildydavo uzartiniais žaidimais.

43 (26,06 %) 6-9 klasių paaugliams visai neiški gyvenimo perspektyva, visų pirma būsimoji savarankiška profesinė veikla. 11 (6,66 %) mergaičių brandino "žydras svajas" apie aktorės, sportininkės karjerą, nors netgi dramos, sporto būrelių nelankė. Tik 16 (9,69 %) mokinių savo profesines svajas stengėsi įgyvendinti lankydami panašaus profilio būrelį. Dažniausiai sunkiai auklėjami paaugliai negaišo laiko svajonėms apie būsimąją profesiją, šitai patikėdami likimui ir atsitiktinumui.

Tėvų grubus elgesys su vaikais, nesugebėjimas suprasti sunkumų, juos apnikusių, fizinių bausmių naudojimas, mokytojų nuolatinės pastabos dėl blogo mokymosi, elgesio, nepatenkinami pažymiai, bendraamžių patyčios, žemas pedagogiškai apleistų paauglių statusas klaužoje, izoliacija joje formavo paauglių frustracijas, streso būsenas, prasiveržiančias nerimo reakcijas.

Nerimas - vidinė įtampa, laukimas kažko negero, nemaloni nuojauta. Tokia nežinia dažnai baugina žmogų labiau negu aiškūs pavojus. Kai individo veikia dideli stresiniai krūviai, dažnai sutrinka jo elgesys, o psichinėje sferoje prasideda adaptacinės agresijos, egrėsijos, fiksacijos ir apatijos reakcijos.

Agresija - šturkstus, žiaurus elgesys, nukreiptas į bendraamžius, suaugusius, į save, į daiktus (vandališkas). Egresija - bėgimas iš frustracinės situacijos. Fiksacija ir apatija - inertiškas ankstesnės veiklos tęsimas, nors ji jau beprasmi. Tai nusivylimas jį supančiu pasauliu, abejingumas jam.

Nerimui stiprėjant, ši būseną gali peraugti į emocinius sutrikimus: depresiją, fobijas, isteriją, hipochondriją. Psichinis paauglių organizmo išsekimas gali suformuoti psichines ligas: hiperkinetinį sindromą, šizofreniją, emerezę, ekoprezę, aporeksiją.

Kauniečių paauglių motyvacinėje sferoje nerimas išryškėjo nepasitikėjimu savo jėgomis 62 (37,57 %), neišsipažinimu pavojaus lūkesčiu 96 (58,18 %), nepatenkintu saviraiškos poreikiu 71 (43,0) %).

Individualių pokalbių metu paaiškėjo, jog vienas iš stipriausių kriminogeninių veiksnių, formavusių nerimą, skatinęs jį progresuoti - fizinės bausmės. 53 (32,12 %) šeimoje paaugliai buvo mušami. Todėl jie jautėsi nelaimingi, atstumti, širdyje brandino slaptą kerštą tėvams ir kitiems suaugusiems, juos

skriaudžiantiems. Emocinė disharmonija stiprėjo dėl per didelės intelektualinės įtampos, neadekvataus asmenybės vertinimo.

Siekdami užairšti nesėkmes, paaugliai pasinerdavo į fantazijos pasaulį, išvaizduodami save stipriais, drąsiais, guosdamiesi, kad dar nieko blogo neįvyko. Kartais savo nepilnavertiškumą jie kompensuodavo išeisdami, nuskriausdami, pažemindami kitus, kad jiems sieloje būtų taip pat neramu. Kiti mokiniai, apsvarstę sunkumus, susitaikė su tokia būseną, toleravo, ramiai kentė.

Kraštutinė gynybos mechanizmų apraiška - susiformavę delinkventiški motyvai. Todėl teisėtvarkos pažeidėjai ir nepilnamečiai nusikaltėliai dažnai savanaudiškai aiškino teises normas ir įstatymus, ignoravo atsakomybę, atmetė žalą, smerkė jų elgesį smerkiančius asmenis arba propagavo "svieto lygintojo" teoriją. Delinkventiškus poelgius jie stengėsi pateisinti vadovaudamiesi asociacijos grupės konformistinės draugystės samprata: "daryk taip, kaip reikalauja grupė". Iš I-III lygio pedagogiškai apleistų mokinių 16 (17,97 %) dažnai vartojo alų ir alkoholinius gėrimus, rūkė. Sistemingai išgerdinėdavo 20 (26,66 %), o rūkė 36 (48 %) delinkventiško elgesio nepilnamečiai. Pagrindiniai žalingų įpročių motyvai - siekimas lygiuotis su suaugusiais ir priemonė psichinei įtampai mažinti.

Nerimas bei kiti emociniai sutrikimai formavo charakterio nukrypimus nuo normos. Delinkventiško elgesio paaugliai išsiskyrė iš kitų bendraamžių charakterio akcentuacijomis. Anot V. Justickio, K. Leonhardo, A. Ličko, charakterio akcentuacija - tai charakterio nukrypimas, kraštutinis jo pakitimas, kai vienas ar keli bruožai yra nepakankamai ar per stipriai išreikšti. Dėl to žmogui pasidaro sunku gyventi visuomenėje. Skirtingai nuo psichopatinio charakterio, akcentuacijos išryškėja ne višoniš, o atitinkamomis aplinkybėmis. Analizuodama aprašytas charakterio akcentuacijas, išskyrė penkis jų tipus: hipertimininį, epileptoidinį, šizoidinį, silpnavališkąjį, isteroidinį. Mokytojai bei klasių vadovai orientavosi į tas charakterio savybes, kurios glaudžiai išdėstytos lentelėje (žr. 147 psl.).

Mokytojai naudojo vieną iš mažiau sudėtingų būdų charakterio akcentuacijai nustatyti: susiderius nuomonę apie paauglio asmenybę, ji buvo lyginama su akcentuoto charakterio aprašymu, patektu J. Justickio ir A. Ličko knygoje.

IV-VI lygio pedagogiškai apleisti paaugliai daugiausia pasižymėjo nišria charakterio akcentuacija 19 (31,66 %). Nustatyta, jog 12 (20 %) paauglių iš kitų išsiskyrė silpnavališkąja, 10 (16,66 %) hipertimine, 8 (13,33 %) epiteptoidine, 6 (10 %) isteroidine, 5 (8,33 %) šizoidine akcentuacijomis.

Šių delinkventiško elgesio paauglių gyvenimo ontogenezėje išryškėjo, jog charakterio akcentuacijoms susiformuoti reikšmingos buvo gyvenimo ir auklėjimo sąlygos. Atliekant tyrimus, susiformavo nuomonė, jog hedonistinėje ir konfliktinėje šeimoje susidarė palankios sąlygos silpnavališkajai charakterio akcentuacijai. Hedonistinė šeima taip pat veikė paauglių hipertimiškąjį charakterį. Epileptoidinę charakterio akcentuaciją sustiprino konfliktinė šeima, o utilitarinės šeimos terpėje išbujojo isteroidinė akcentuacija. Bloga mokinių sveikata – svarbi priežastis, veikianti pedagoginio apleistumo susiformavimo ir stiprėjimo procesą. Daugelio mokyklų pedagogai tik fragmentiškai informuojami apie mokinių sveikatą, todėl neįvertina jos svarbos paauglio nuotaikai, darbingumui, apskritai psichiniam nusiteikimui. Netikėti pasirodė kai kuriems Kauno mokyklų pedagogams vaikų poliklinikos duomenys apie sunkiai auklėjamas paauglius. Pasirodė, jog beveik kas antras paauglys yra nervingas arba permelyg judrus, apatiškas visų pirma todėl, kad jis dažnai negaluoja, nestipri jo sveikata.

Iš 105 tirtų mokinių 8 (4,84 %) gimė anksčiau laiko, 6 (3,63 %) traumuoti gimdymo metu, 10 (6,06 %) vaikų iki 1 metų persirgo rachitu, o 21 (12,84 %) meningitu, poliomeilitu, 7 (4,24 %) vaikams kūdikystėje traumotos smegenys. Anot St. Raciūtės-Butinavičienės, E. Novikovos, M. Sidenikino, tokiems vaikams augant ir bręstant stiprėja jų neurotiniai-psichiniai nukrypimai, jie linkę į frustracijas, nervų ligas. 24 (14,54 %) vaikai vaikystės ir paauglystės metais persirgo infekcinėmis ligomis, 49 (29,69 %) turi chronišką slogą, tonzilitą, bronchitą, 16 (9,69 %) paauglių konstatuotas sulėtėjęs psichinis vystymasis, nusilpęs regėjimas. 88 (4,84 %) jų būdingos asteninės reakcijos, emerezė. Šie duomenys akivaizdžiai rodo, jog beveik visos neadaptuoto elgesio paauglių nestipri sveikata. Įvykus į sanatorines mokyklas, dažni negalavimai, greitas nuovargis, te apibūdino paauglių nepasitenkimo savimi ir nepasitenkimo aplinka, kūrybosi rezultatais, o tai skatina nervingumą.

Lentelė. Akcentuacijų tipų charakteristika

	Hipertiminis	Epileptoidinis	Isteroidinis	Silpnavališkasis	Šizoidinis
	2	3	4	5	6
Domino- jančios epocijos	Pastoviai pakili nuotaika, energijos perteklius, nepakantumas veiksmų apribojimui	Polinkis į pykčio priepuolius, nemokėjimas tvardyti savo jausmų	Greita nuotaikų kaita, skandalistas, prisitaikantis prie aplinkybių	Atsipalaidavimas, prisitaikymas prie grupėje vyraujančios nuotaikos	Dažnai prisilegta nuotaika, rezignacija
Elgesio ypatumai	Padidėjęs jaudrumas, nesugebėjimas kaupti neišgydytos patirties, ponaėgis išsisukinėti, apgaudinėti, gebėjimas greitai suprasti situaciją, organizuoti veiklą	Mąstymo ineptiškumas, konservatyvumas, skrupulingumas, pedantizmas, žiaurumas, netgi sadizmas, kerštingumas, kalbės atmetimas	Demonstratyvumas, siekimas atkreipti dėmesį į save, artistiškiškumas, iškreiptas tikrovės suvokimas, individualizmas, egoizmas, pagyrūniškumas, melas	Neagresyvumas, neturėjimas savo nuomonės, greitas pasidavimas kitų žmonių įtakai	Individualizmas, atotrūkis nuo tikrovės, užsišklendimas savyje; dažnai turi hobi ir moka susikoncentruoti, jei veikla dominuoja

Lentelės tęsinys.

1	2	3	4	5	6
Pozicinis į save	Gera nuomone apie save, nesavikri- tiskumas	Per aukštas savo galimybių verti- nimas	Kritiškumo sto- ka, galėjima- sis savęs	Siekimas tapti geresniu, bet nesugebėjimas sutelkti valios pastangų	Per didelis rū- pinimasis savi- mi
Veiklos motyvai	Padidėjęs naujų įspūdžių poreikis	Siekimas valdyti, išsiaiškinti priešus, neprita- riančius indivi- do nuomonei, sie- kimas susidoroti su jais	Stengimasis apstulbinti išore, ekstra- vagancija, ori- ginalia veikla	Etinių, estetinių veiklos motyvų stoka, interesų vienpusiškumas	Slaptas sieki- mas tapti stip- riu, gražiu, ly- deriu

Neigiamų išorinių veiksnių ir vidinių priežasčių sankaupa - pamatas pedagoginiam apleistumui atsirasti ir sustiprėti. Jų analizė, pedagoginio apleistumo diagnozavimas - svarbūs etapai, kad būtų galima sukurti psichologinę metodiką pedagoginiam ir socialiniam apleistumui įveikti.

Mokytojo kilni misija - padėti mokiniui dvasiškai augti ir tobulėti, pasirinkti gyvenimo kelią. Todėl jis negali nusigręžti nuo į klystkellius pasukusio pedagogiškai apleisto paauglio, nuo agresyvaus ar susigūžusio savyje, kerštingo ar atlaidaus lengvabūdišio, bet svarbiausia - nelaimingo žmogaus. Tačiau mokytojas ne visuomet visagalys. Dažnai tenka suremti ne tik pečius, bet ir įdėti daug širdies pedagogų bei mokinių kolektyvams, tėvams, labdarininkams, religinių organizacijų atstovams. Tik kryptingos ir nuoširdžios šių auklėjimo institucijų pastangos ir didelė kantrybė gali išgydyti pedagogiškai apleisto mokinio protą ir širdį, sugrąžinti pasitikėjimą savimi ir žmonėmis.

Giedrė Purvaneckienė

JAUNIMO LAISVALAIKIO PROBLEMS

Socialinės jaunimo problemos užima svarbią vietą pedagogų bei sociologų moksliniuose tyrimuose. Daugelis tų problemų kyla, dėl vis didėjančio jaunimo nusikalstamumo, todėl didelis dėmesys skiriamas tiems delikventų perauklėjimo, tiek delikventinio ir deviacinio elgesio prevencijos problemoms. Tarp daugelio mokslinių teorijų bei kryptių, aiškinančių deviacinio bei delikventinio elgesio priežastis (1), norėtume paminėti socialinės kontrolės kryptį, kurios atstovai teigia, kad paaugliai pažeidžia teisėtvarką, tik tuomet, kai nutrūksta arba susilpnėja asmenybės ir visuomenės ryšiai. Didele įtaką šios krypties šalininkams turėjo T. Hiršio idėjos. Jis keturių individo ir visuomenės ryšio elementų jis išskiria - išitraukimą, kurio esmę sudaro tai, kad išitraukimas iš visuomenės naudingą veiklą nepaliekia laiko delikventiškai elgtis. Delikvencijos profilaktikai labai svarbus vaikų ir paauglių užimtumas, o tai tiesiogiai susiję su jaunimo laisvalaikiu.

Tirdami Vilniaus miesto jaunimo socialines problemas, ap-